

Szabó Ervin: A magyar jobbágyfelszabadítás országgyűlési története 1847/48.¹

Nemzetiség: egység útján — egy fél emberöltőn át ez volt a reform híveinek nemcsak jelszava, mellyel a kétkedőket és a habozókat, a vonakodókat és az ellenfeleket leginkább lehetett lefegyverezni, hanem a maguk számára is valósággal az erőt és életet adó Föld, melyre mindannyiszor visszamenekültek, valahányszor csüggedés, bátortalanság, fáradtság vett erőt gyér soraikon.

Sem a jobbágmunka terméketlenségének, sem a hűbéri viszonyok igazságtalanságának, vagy a nemzeti gazdagság várható fellendülésének bizonyítgatása nem hatott a kiváltságos kortársak lelkére elegendő erővel. De ha — országgyűlésről országgyűlésre — félmegoldások kudarcai kedvetlenítették el egyformán a haladókat és a maradókat, ha a reformpárt szerény sikerei lefokozták a magasra csigázott reményeket és új célkitűzések útjain tapogatózott a fáradt reform vágy — végül mindannyiszor a régi, elcsépel, de a lelkekben szinte egyedül gyökerező eszme lángján acélozta meg újra harci akaratát: a nemzetiségén.

És ha erről volt szó: a reformra hajlók és az alkotmányért küzdők legbátortalanabbjai sem vonhatták ki magukat az érvelés súlya alól, hogy a nemesség maga alkothatja ugyan a nemzetet, de nem teszi ki a magyarságot; hogy a nemzetiség eszméjének teljességéhez hozzátartozik a parasztság s hogy az udvar centralizáló és németesítő politikájának addigi eredményeit nem kis részben köszönheti annak, hogy nem néhány millió, hanem csak néhány százezer magyar nemzeti ellenállásával van dolga.

A szokás ereje, a jövő bizonytalanságától való félelem, feudális gőg, az ősi intézményekhez való ragaszkodás — mindmégannyi lelki gátja volt a reformakaratnak; a szabad föld hasznainak számíttatása, a galíciai rémségekkel való ijeszt-

* Részlet a szerző készülő munkájának *(Társadalmi és párt-harcok a magyar forradalomban)* IX. fejezetéből: *Az örökváltóság és a parasztmozgalmak.*

getés, a liberalizmus és demokrácia eszméinek még oly csábító feltáralása még magának az ellenzéki nemességnek sorait is kevés hívvvel gyarapította; — s a társadalmi reform kevés meggyőződött előharcosa, kinek számára az egyformán volt az igazságosság, az emberiség, az okosság és a nemzeti nagyság követelménye, végül is mindig arra az alapra volt kénytelen állítani az egész reformművet, amely egyedül nyugodott a többség lelki készségén: a Béccsel szemben való ellentét nemzeti érzésére.

Mégis — ha az ellenzék többsége értelemmel fel is fogta, belátta, hogy a nemzeti egység jogegységet: általános polgári szabadságot és egyenlőséget jelent — szívbeli ügyévé ez a megismerés sohasem vált. Lelke mélyén még a reformpárt túlnyomó része is arisztokrata volt mindvégig, osztálygög és osztályelőítéletek sáncai választották el attól a parasztnéptől, amelynek az alkotmány sáncaiba való beeresztéséről annyit beszéltek, és a nemzeti egység és összeforrás eszméjétől épp azok állottak legtávolabb, akiket a reformpárthoz legerősebben vagy éppen kizárólag a nemzetiség eszméje fűzött.

Akik az egyenlő polgári szabadságot állították reformprogramjuk élére s alkotmányreformjuk terveiben is gyökeresen szakítottak a hűbéri hagyományokkal és intézményekkel, és fenntartás nélkül a nyugati demokrácia gondolatkörébe helyezkedtek — azok közt is voltak nacionalisták mindenek előtt. De egészben és összesen: hányan voltak!? Egy törpe kisebbség. A radikális ifjúsággal rokonszenvező néhány követ és a centralisták. Szavuk és súlyuk a követi táblán is alig volt, de még az országos ellenzék körében is majdnem semmi.

Így történhetett, hogy annyi agitáció és a két utolsó országgyűlés kudarcai után is, amelyek Kossuthban is tisztán megérlelték Kölcsey hagyatékát: a nemzeti egység mindenekfölött való fontosságának gondolatát, a nagy reformországgyűlés a szociális reform kérdéseiben egész márciusig szinte egyetlen elhatározó lépést sem tett. Ismét félmegoldások s még azok mögött is elmaradó félénk tapogatódzások voltak a nagy nemzeti felbuzdulás gyümölcsei.

A közteherviselés kérdésében félrendszabály: a házi adó — de csak a házi adó — terhét készeknek nyilatkoztak megosztani a néppel. Ezt is egy, talán csak a jövő országgyűlésen, tehát esetleg csak 1851-ben vagy 1852-ben megállapítandó módozat szerint. Nagy vívmány volt ez is, nagy diadaluk a nemzeti újjászületés harcosainak s elévülhetetlen erkölcsi érdemük. Hiszen nemcsak külső fizikai vagy morális kényszer nélkül verekedtek ki, hanem még saját híveik határozatlanságát, nyílt vagy titkolt ellenállását is le kellett győzniök.

De hogy ez az, egyelőre mégis csak elvi és részleges elhatározás annyi évi harc után nagy vívmányszámba ment, szomorú színben mutatja a nagy többség lelki készségének állapotát.

Pedig¹ az egész közteherviselés, az adó egész terhe mit jelentett a nemzeti egység másik nagy akadályához: az úrbériséghez képest? Ha a nemesség adókiáltása talán szembeszökőbb, kirívóbb igazságtalanság volt is, az ország akkori pénzügyi szervezete mellett mégis csak inkább elvi kérdés volt. Nem volt egyébről szó. Mint néhány millió forintnyi megterhelés vállalásáról. Az úrbériség ellenben nemcsak sarokkő volt a hűbériség épületének, hanem még a legbizakodóbbak és legkönnyebb vérűek képzeletében is csak a legnagyobb anyagi áldozatokkal megoldható és esetleg a legsúlyosabb gazdasági rázkódtatást felidéző kérdés.² Az örökváltság költségeit ellenségei 300 millió forintra is becsülték, de hívei sem tették 100—200 milliónál alacsonyabbra. Ez az állampénzügy és a hitelszervezet akkori viszonyaihoz képest rendkívüli összeg volt és példátlan pénzügyi műveletet jelentett volna. És a legkevesebben tudták csak elképzelni is, hogy általános és egyidejű felszabadság ne idézzen elő katasztrofális fennakadást a mezőgazdasági termelésben, talán éhínséget, de mindenesetre a robotmunkát elvesztett földbirtokosok egy részének anyagi pusztulását.³

Így hát az adóügyben tett tapasztalatok után éppenséggel nem meglepő, hogy maga az ellenzék 1847 december havában még távolról sem jutott el a teljes és általános örökváltság álláspontjára. Bár Horváth Mihály azt írja, hogy „e tárgy az, mely iránt legsebesebben megtisztult s megállapodott a közvélemény”⁴ azt hisszük, a kerületi ülések tárgyalásainak olvasása éppen az ellenkezőt bizonyítja. Az tűnik ki belőlük, hogy még a legradikálisabbak is alig akartak mást, mint az 1840. évi VII. te. Által lehetővé tett, de tudvalevőleg gyakorlati eredménnyel alig járt önkéntes örök váltság megkönnyítését. Ami ebből azután márciusban tényleg lett, azt az országgyűlés legmerészebbjei még álmukban sem képelték s talán csak a legradikálisabbak óhajtották.

² A március 6-iki ker. ülésben Zólyom város követe, Stur Lajos, ugyanilyen értelemben fejtegette, hogy az úrbéri viszonyok jobban nyomják a népet mint a hadi- és háziadó; mert amit úrbér neve alatt tesz és ad, számítása szerint 21 millió pengőforintra rüg. *Budapesti Híradó*, 780. sz. 1848 március 10.

³ V. ö. az Orsz. Magy. Gazd. Egy. Lapjában, a *Magyar Gazdában* megjelent cikkeket és számításokat, különösen 1847 második felében a 15, 32, 33 és 50. számokban.

⁴ *Huszonöt év Magyarország történetéből*, 3. k., 2. kiadás. Pest, 1868. 297. l.

Maga az indítványt tevő Lónyay Gábor,⁵ aki kétségkívül előzetes megállapodás és kijelölés útján lett e korszakot alkotó kérdésben az ellenzék vezérszónoka, kényszerítő törvényt kívánt ugyan, de csak egyoldalúan kényszerítőt. A viszonyos kényszerítést — saját szavai szerint — „még most, valamint az örökváltságnak egyszerre és általánosan leendő végrehajtását is lehetetlennek tartja, ha népünk szegénységét, ipar és jólét hiányát s országos financia nemlétét tekinti. A kényszerítést tehát csak a földesurakra kívánja kimondatni ott, hol a felszabadulást a községek lakosainak felénél több kívánja.” A részletekre pedig — az előbbi országgyűlések be nem vált módszere szerint — választmány kiküldését javasolja.

Az ellenzék szónokának indítványa mindenesetre az ellenzéki közvélemény kifejezése volt s bizonyára híven fejezi ki a pártvezérek akaratát. Idáig érett hát az örökváltság gondolata, a jobbágyfelszabadítás nemzeti posztulátuma! Hogy a földesurak meg ne akadályozhassák az önkéntes megváltást, ha azt a községlakosok többsége kívánja! Hol áll ez a márciusban bekövetkezettől Hisz még ez a bátortalan elhatározás is előbb egy választmánynak a közvélemény nyomásától szabadabb s mindig százszor megfontolt s lassú tárgyalásai véletleneinek lett volna kiszolgáltatva. Valóban ismét szinte csak elvi deklarációról volt szó.

Erre vall a vita többi ellenzéki szónokának beszéde is. Lónyay Menyhért, Bereg nagytekintélyű ellenzéki követe, az alsótábla közgazdasági szakértője, Galíciára utal. „Az örökváltság utáni vágyódás általános csak akkor kezdett lenni — úgymond —, midőn láttuk szomszédunkban annak szomorú példáját, hogy a földesúr s jobbágy közti viszonyok mily gyászos következtetéseket idéztek elő... Még most a földesúr s a jobbágy közti viszonyok békés úton, tökéletes kármentesítés mellett, kiegyenlíthetők, de ki tudja, meddig marad ezen lehetőség kezeink közt... Megszűnt a kölcsönös bizalom...” S ezek után, a galíciái rémkép felidézése után, ő sem megy tovább, ő is a szabad egyezkedés hívének vallja magát. Pedig ő mondta: „Már elmúlt a félszabályok ideje, gyökeres orvoslás kell.” Egész rendszabálynak és gyökeres megoldásnak látta tehát ez időben a parciális örökváltságot, mely az egyes jobbágyközségek többségének akaratától tette volna függővé a nemzeti egység gondolatát.

A legradikálisabbak egyike, Szemere Bertalan is nagy

⁵ A vonatkozó kerületi tárgyalásokat 1. a *Pesti Hírlap* 998. és 1000. számában, 1847 december 9 és 12; valamint a konzervatív *Budapesti Híradó*-ban.

haladást lát ebben. „1834-ben, tizenhárom év előtt — úgy mond szabad földet és szabad embert emlegetni merény volt e kérdésnek sürgetésében az oligarchák némelyike fordulmat látott.” De bár, mint emlékszünk, a borsodi utasítások a legradikálisabbak közé tartoztak, az örökváltság kérdésében ezek is csak: annyit határoztak, 1. hogy állami konvulziót ne okozzon, 2. hogy az állam segítse a jobbágyot és 3. hogy a földesúr teljesen és egyszerre kártalaníttassék, Á földesurakról való gondoskodás állott tehát itt is előtérben s Szemere csak egyéni nézetet fejezett ki, amikor a megváltást mindkét félre kötelezően akarta; de a választmánynak utasításba adni ezt sem kívánta.

Megértjük az ellenzéknek ezt az óvatosságát, ha a konzervatív szónokok beszédeit olvassuk. Azt ugyan valamennyi elismeri, hogy az örökváltság felé visz az út s ennyiben valóban elmondhatjuk, hogy „tisztult a közvélemény”. Hogyan is ne ismerték volna ezt el, amikor maga a királyi izenet VI. pontja is az örökváltság szabadságát nehezítő akadályok elhárítását kívánja. De azért a konzervatívok most is tulajdonrablásról beszélnek s újra hánytorgatják a kérdést, van-e joga a törvényhozásnak a birtok szentségébe avatkozni. Holott a „tökéletes” kármentesítés az ellenzék egyeteme számára is elengedhetlen előfeltétele az emancipációnak. Mások a zavaros jogi viszonyok rendezését, szabályozást, hitelintézet felállítását előbbrevalónak tartják. Van, aki nem éri be az egyszerű többséggel, hanem a jobbágy község háromnegyedének kifejezett kívánságát szabná feltételül, míg másik nemcsak a kényyszerítés ellen van, hanem még azt is követeli, hogy a nemesek a pusztá jobbágytelkeket foglalhassák el. Ily környezetben szinte radikálisok a konzervatív vezérek, Babarczy és Somssich, Az első a robot és a dézma készpénzfizetésre változtatását kívánja, a második földdel való megváltást ajánl. Elvben hát mindkettő a váltság hívének vallja magát. De milyen váltságának!

Az elvben megegyeztek hát a két párt vezérei. De ha az ellenzék javaslata is csak az önkéntes megváltás megkönnyítését jelentette, a konzervatívok gyakorlati javaslatai kerülő úton éppenséggel az elv megbuktatását célozták. Ismét Kossuth volt az, akinek az ellentéteket át kellett hidalnia.

Kossuth ezúttal egy nagy lépéssel tovább ment, mint előtte szólt ellenzéki társai, de több lépéssel vissza is. Természetes és érthető, hogy ismét a nemzeti veszedelem és a nemzeti egység talajára terelte a kérdést. S erre az alapra helyezkedve volt bátorsága részletesen megformulálni az ellenzék úrbéri programját, amit a két Lónyay csak óvatos általánosságok-

ban fogalmazott meg. Szerinte nem szabad várni sem a birtokrendezésre, sem a hitelintézet felállítására. Határozottan kívánja, hogy a státus gondoskodjék a pénzről, amelynek elfogadását a földesúr meg ne tagadhassa. Egyetlen előfeltétel van: az úrbéri tartozások felbecslése, az evalváció. Erre pedig a következő négy vezérelvet állítja fel: 1. hogy a váltság tárgyát ne az úrbéri telek képezze, hanem az úrbéri tartozások; 2. hogy a becslés alapjául ne az vétessék, mennyibe kerül az úrbéri tartozás a jobbágnak, hanem hogy mennyit használ a földesúrnak; 3. hogy a hazátlan zsellér minden váltság nélkül legyen szabadabb, és 4. hogy a földesúri törvényhatóság, az úriszék megszüntetessék.

Hogy bizonytalan és a viszonyok szerint magyarázható határozatlanságából kibontakozott végre az ellenzék örökváltsági terve, ennyiben Kossuth felszólalása valóban haladást jelentett Nagy haladást jelentett annak a határozott követelése is, hogy a megváltás tárgya az úrbéri tartozás legyen, és pedig az abból származó valóságos és nem a sokkal súlyosabb névleges érték; valamint az, hogy a hazátlan zsellérek szolgaságának rögtönös és ingyenes megszüntetését követelte. De szokott taktikájához hiven a konzervatívoknak ezúttal is tett súlyos engedményeket.

A jobbágyfelszabadítás előharcosainak érvei között elejétől fogva a robotmunka silánysága állott előtérben. Emellett a messzeblátók nem mulasztották el sohasem, hogy rámutassanak a birtokmegosztás bajaira. Már a Mária Terézia-féle tñrbér túlkevéssre szabta a paraszti földet; a népesség szaporodása s az úrbérnek sokhelyt igazságtalan végrehajtása ezt az arányt folytonosan rontotta. Az egymásra következő összeírások nem derítették ki megbízhatóan a telkes jobbágyok számát. Az azonban kétségtelenül kitűnt, hogy a földnélküli jobbágyok: a zsellérek száma számlálásról számlálásra ijesztoen nőtt. Egyedül Szentesen például a jobbágyfelszabadítás 1319 háznélküli zsellércsaládot talált, vagyis az összes lakosság majd harmadrésze földnélküli volt.⁶ Emlékezünk, hogy 1828-ról 1846-ra, tehát 18 év alatt a telkes jobbágyok száma kereken 55 ezerrel, a zselléreké ellenben 225 ezerrel gyarapodott s egészben Magyarországon a nemesi népesség 617 ezer lelket számlált, a nem-nemesi közel 12 milliót. S ez a 12 millió ember 13,240.974 hold földből kellett hogy megéljen, holott a nemesség 32 millió holdat bírt.⁷ Földjeik bősége magukat a földesurakat arra indította, hogy az úrbéri telkeken felül mind több major-

⁶ Ecséri Lajos: *Az alföldi munkáskérdés és a mezőgazdasági válság*. Budapest, 1898. 19. 1.

⁷ Stur Lajos a december 21-iki orsz. ülésen. *Rendek naplója*, 79. 1.

sági földet engedjenek át magánszerződéssel a parasztnak. Bár pontos adataink ezeknek a szerződéses jobbágyoknak (kontraktualistáknak) számáról nincsenek, nem kétséges, hogy országszerte igen sok földnélküli jobbágy és egyéb telepes jutott ily módon földhöz. Kossuth talán félmillióra tette számukat.⁸ Ha ennek ellenére a zsellérek száma, ily rohamosan szaporodott, minden előrelátó és szociális érzékű politikának a szabad földdel szinte egyenrangú követelése kellett hogy legyen: a több föld — a paraszti birtokterület szaporítása. Hogy a paraszti birtokállomány az örökváltás során bármi címen megcsónkíttassék, az egyenesen visszajára fordítása volt a reformnak. Az ellenzék szociális érzésű vezetői ennek teljesen tudatában is voltak s láttuk is, hogy Kossuth kénytelen volt a pesti utasításokból „barátai”, többek között Eötvös József tiltakozása folytán a földdel való megváltást kihagyni.⁹

Most mégis elég volt néhány konzervatív szónok ily irányú kívánságának kijelentése, hogy újra felajánlja ezt. Ez volt az egyik súlyos engedmény, mely ha a törvénybe valaha bekerült volna, múlhatatlanul véres összeütközésekre szolgáltatott volna okot. Az ellenzék más szónokai nem is mulasztották el, hogy határozottan ne tiltakozzanak e módszer ellen. Heves megye követe, Radics M. kijelentette, hogy „hazánkban a jobbágyoknak most is kevés földbirtoka van”. Hasonlóan Tarnóczy s mások, kik a zsellérekért szállottak sikkra.

Azt kell mondani: 1847 decemberében az örökváltás kérdése szerencsére távolról sem volt arra érett, hogy ily részletek tekintetében határozatra kerülhetett volna a sor. De annyira előkészítetlen sem volt, hogy Kossuthnak másik súlyos engedményét megokoltnak lehetne tartanunk.

Bizonyára nem reálpolitikus az, aki a viszonyokban és a lelkekben egyaránt nem gyökerező kérdések gyors megoldását követeli. De épp oly bizonyos, hogy rossz politikus az is, aki — még ha belsejében bizalmatlan is — az ellenféllel szemben ismeri be követeléseinek megvalósításának nehézségeit vagy sürgősségüket kicsinyíti. Kossuth elkövette ezt a hibát is. Amit nyíltan egyetlen ellenzéki szónok sem ismert el: hogy tudniillik ezen az országgyűlésen beéri az előkészítő lépésekkel és a jövő országgyűlésre bizza a megváltás végleges végrehajtását — azt ő nem átalotta minden fenntartás nélkül, burkolatlanul kijelenteni. „A főcél — úgy mond —, tudniillik az úrbéri viszonyokból minél előbbi kibontakozás szükségét min-

⁸ 69. ker. ü. Március 6-án. *Pesti Hírlap*, 1051. sz. 1848 márc. 12.

⁹ Figyelemre méltók e tekintetben is a *Magyar Gazda* fentemlített, valamint 1848-iki folyamában a telepítésekről és a telepekről megjelent cikkek.

denkor szem előtt tartva, emellett jól tudja, hogy a kibontakozás, éretlen körülményeink közt, 24 óra alatt nem lehetséges s hogy a célt közelítse, örömet megalkuszik a körülményekkel és szívesen rááll ezúttal *csak oly előleges levesekre, melyek a jövő törvényhozást képessé tegyék a tárgy egészszeni bevégzésére.*”

Szinte csodálatos, hogy a jobbágyfelszabadításnak ily nyílt elhalasztása után a konzervatívok a legkisebb ellenállást is nem tartották fölöslegesnek. Bizonyos azonban, hogy aggodalmaik lényegesen enyhültek. Ezt a negyednapra következő ülésen megejtett szavazás világosan bizonyítja.

Két kérdést tettek fel szavazásra.

Az első kérdés az volt: A megváltás a földesúrra kötelező legyen-e! Az eredmény: 37 igen, 12 nem. Ha ugyan szóba sem került tehát az általános megváltás, sőt még a földesurat és a jobbágyot kölcsönösen kötelező megváltást is elejtették — mégis az önkéntes megváltás elvének lényeges térhódítását jelentette ez.

De mindjárt más ábrázatot nyer az ügy, ha a második kérdéstről történt szavazást nézzük,

A korábbi országgyűlések tapasztalatai bizonyították, hogy egy reformkérdés eltemetésének legjobb módja, ha annak előkészítését országos, vagyis mindkét tábla küldötteiből alakított választmányra bizzák. A felsőtábla küldöttei igen jól értették a módját a passzív rezisztenciának csakúgy, mint — *in camera caritatis* — az alsótáblai tagok megpuhításának. Az ellenzék ezért eleve kerületi választmányt javasolt az úrbériség elintézésére, mert azt remélte, hogy ebben a saját emberei vezetnének s gyorsan elintéznék a dolgot. Az országos választmányt követelő konzervatívokkal szemben Kossuth ezt nyíltan be is ismerte: „azért javasoltam kerületit, mert féltem, hogy országos választmány nem fog oly szorgalmasan dolgozni”. Azt kellett volna ezután várni, hogy akiknek sürgős az örökváltás, illetve legalább az önkéntes megváltás megkönnyítése, azok kerületi választmányra fognak szavazni s ennek legalább meg* közelítőleg akkora többsége lesz, mint az első kérdésnek.

Másképp történt. A reform titkos ellenségei ezt az eszközt ragadták meg a kérdés elodázására. Csekély kisebbség, 12 megye szavazott volt a kötelező megváltás ellen; de nagy többség, nem kevesebb, mint 28 szavazott az országos választmányra. A kerületi 20 szavazattal kisebbségben maradt tehát. Bebizonyosodott, kinek sürgős a reform: még az alsótábla többségének sem volt az.

Jó két hétbe telt, amíg a kerületi ülés határozati javaslata az országos ülés elé került. Az előzmények után nem lep-

het meg, hogy a plenum újra lenyesett valamit a már amúgy is a minimumra redukált követelésekből.

Közvetlenül a kerületi szavazás előtt Szabolcsmegye radikális követe, Bónis Sámuel, azt indítványozta volt, hogy a megváltást ne csak az úrbéri belső és külső tartozandóságokra, hanem mindazokra a telkekre kiterjesszék, melyek impopulálva vannak, legyenek azok úrbérik vagy nem.

Ezt a nagyhorderejű indítványt, amely a megváltást a nem-nemes népesség egyeteme számára tette volna lehetővé s abban az arányban, amelyben a megváltás megvalósul, a jobbágyok valamennyi csoportját felszabadította volna a hűbériség láncából, a kerületi ülésben csodálatosképp nem elleneztek s így a kerületi határozat 5. pontjaként az országos ülés elé került. Ez azonban nem múlhatott el anélkül, hogy ha már a kerületi ülés a reform módszere és menete tekintetében olyanmilyre leszállította a követeléseket, most a reform terjedelmét is ne redukálja.

Az országos ülés vitájában az ellenzéki vezérek közül egy sem szólalt fel, úgy hogy az tisztára a konzervatívok és mérsékelt ellenzékiek s másrészt a néhány demokratikus követ párbajává alakult.

Egymásután keltek fel a radikális reform ellenzői, hogy tiltakozásukat bejelentsek az 5. § ellen. Volt közöttük természetesen akárhány, aki újra tiltakozott egyáltalán a csak egyoldalú kötelezés elve ellen is; volt olyan — Hontmegyét illeti a dicsőség érte — aki formális indítványban követelte a földesurak számára a jogot, hogy adó alá tartozó telkeket megvásárolhassanak, tehát a jobbágy állományt még erősebben megnyirbálják; olyan is, aki az új szabadoktól a magyar nyelv ismeretét követelte volna meg; egészben azonban egyik sem hitte, hogy a rendeket a kötelezés elvétől eltéríthesse. S ezért Bónis toldaléka ellen koncentrálták a támadást.

Nyilván megegyezés folytán nem jelent meg az ülésben Széchenyi és megegyezés lehetett a két párt vezérei közt is, mert az ellenzék vezetői közül sem szólalt fel egy sem; s az elnöklő személynek ellenmondás és szavazás nélkül mondhatta ki, hogy az utolsó szakasz ki fog maradni.

S így a pozsonyi országgyűlés nemzeti művéből: a jobbágyszabadításból már eleve kimaradt a jobbágy népesség tekintélyes része. A megmaradtak számára pedig az alsótábla izenete a főrendekhez távolról sem jelentette a gyors és teljes felszabadulást, A tárgyalásokhoz és határozatokhoz képest az izenet nem kívánt mást, mint előzetes hozzájárulást ahhoz az

elvhez, hogy a földesúr tökéletes kármentesítése mellett az úrbéri tartozásoktól és szolgálatoktól való megváltás annak beleegyezésétől felfüggesztve tovább ne maradjon; és országos választmány kiküldését a részletes törvényjavaslat kidolgozására.¹⁰

Ez történt december 20-án. De bár a főrendi tábla oly kevéssé érezte magát munkával megterheltnek, hogy azon túl és egész január folyamán összesen csak három ülést tartott, február 3-ika lett, amire az örökváltság ügyét ott is napirendre tűzték.

Az előzmények után alig kell mondanunk, hogy a főrendek az alsótábla elvi határozatát is sokalták. S alig is szükséges, hogy a vitát, amely a másnapi ülést is csaknem betöltötte s még a február 10-ikét is foglalkoztatta, nyomon kísérvük. Bár sokkal terjedelmesebb volt, mint az alsótábláé, új szempontokat legfeljebb annyiban vetett fel, hogy itt olyanok is akadtak, akik azt is tagadták, hogy maga a nép kívánná az örökváltságot. Ürményi József főispán például úgy látja, „hogy a hajlam még nem létezik a népben az örökváltságra egyáltalában. . . Hivatkozom — úgymond — az országban általánosan mutatkozó tapasztalásokra s azokra, kik megyékben élvén, a jobbágyok viszonyait ismerik, kik nem csak magas palotáikban látják olykor kérelmüket előadó jobbágyaikat, hanem azokra, kiket hivataluk lelkiismeretes teljesítése a szegény jobbágyok kunyhóihoz is visz, és mondják meg: vajjon létezik-e az országban általános hajlam az örök váltság iránt? Vagy panasz aziránt, hogy az örökváltság a földesuraságok részéről akadályoztatott volna? — Azt tartom, erre hangos nem-mel felelne az ország, sőt ezen eszmét mellőzné, melynek csak országgyűlési népszerűsége van, országos népszerűsége nincs.”

A magas palotákból lenéző köznemesek és a nép kunyhóiban forgolódo főispánok: valóban alig lehetett meghatóbb humanizmussal és a nép lelkületének teljesebb ismeretével sikraszállni az alsótábla ellenzékének demagógiája ellen, amely odáig merészkedett, hogy az önkéntes örökváltságot függetle-

¹⁰ Az izenet e része így hangzik:

„... A KK. és RR. óhajtják: hogy valamint egyrésztől a földesúrnak tökéletes kármentesítés biztosítottatik, úgy másrésztől az úrbéri tartozásoktól és szolgálatoktól való megváltás a földesúr beleegyezésétől felfüggesztve tovább ne maradjon.

Ugyanazért Ő cs. k. Főhercegségét teljes tisztelettel kérik — a m. Főrendeket pedig szíves hazafiúi bizodalommal felszólítják, hogy a főnebbi elvet előlegesen elfogadni, és annak életbeléptetése iránt — a szükséges részletes törvényjavaslatok elkészítésével — megbízandó országos választmány kiküldetésében meg-egyezni ... méltóztassanak.”

16. ülés írásai. 21. sz. *Országgy. irományok*, 49. 1.

níteni akarta a földesúr beleegyezésétől. Természetes, hogy akik így gondolkodtak, azok a kényszerítésnek még megemlítését sem akarták megengedni. Gróf Cziráky János volt ennek az álláspontnak szövszólója s nem kevesen voltak, akik támogatták. De a többség báró Vay Miklós koronaőr közvetítő indítványával tartott.

Mit jelenthetett a közvetítő indítvány a rendeknek már amúgy is a minimumra letompított s egyelőre csak elvi határozata mellett?

Alapjában véve báró Vay indítványa sem volt a lényegben liberálisabb, mint Czirákyé. A főrendi többség nem tartotta volna ildomosnak, hogy szembehelyezkedjék a királyi akarattal, amely a megváltás megkönnyítésére javaslatokat várt az országgyűléstől; sem politikusnak, hogy az alsótábla kijelentett készségét kereken visszautasítsa. De a főrendi ellenzék néhány tagján kívül alig volt egy is, aki a kötelezéstől ne irtózott volna. Olyan megoldást kellett tehát találni, amely kielégítse a királyi előadásokat, tehát elvileg ne akadályozza az örökváltság megkönnyítését, de a kötelezésnek minden esetre útját állja.

A Vay-féle javaslat megfelelt ezeknek a kellékeknek. Nem utasítja feltétlenül vissza a kötelezés elvét. De — mint indoklásában kifejti — minthogy az örökváltság csak tökéletes kármentesítéssel történhetik meg, e feltétel teljesítésével a kényszerítő törvénynek szüksége majdnem magától megszűnik. Ezért hát sokkal fontosabb, elhárítani azokat az akadályokat, amelyek a megváltás útjában állanak. Ilyenek: az úrbéri rendezések s a legelőelkülönítések tökéletlensége, a bírói eljárás szabályozatlansága és még egyebek után, legfőként a hitel hiánya. Küldjünk hát ki országos választmányt; de annak „főfeladatául azt tekintjük, hogy egyéb létező akadályok elhárítása mellett, mindenekelőtt azon módok és eszközök előállításáról gondoskodjék, melyekkel a földesúrnak a magukat megváltani kívánók általi teljes kármentesítése lehetővé tésésék”; ezután független úrbéri bíróság létesítésével foglalkozzék; s *mindezek után*, „ha ez a fennforgó érdekek teljes kielégítésével megtörténendik, nem ellenezzük, hogy a kiküldendő országos választmány kötelező törvényt is tervezzen oly esetekre, hol kész és képes lenne a jobbágy tökéletes kárpótlást adni földesúrnak”.

Ha a tanácskozások tárgyának: a robot és dézma súlya alatt nyögő jobbágyságnak hangulatát abból ítélnék meg, hogyan fogadta a főrendi ellenzék, hogyan az ellenzéki közvélemény ezt a javaslatot, azt kellene hinnünk, hogy Ürményi főispán híven ecsetelte az ország lelkiületét s egyedül abban

tévedett, hogy az örökváltságnak csak országgyűlési népszerűsége volna; mert az országgyűlés magatartása még erre sem vallott. Mialatt a főrendi tárgyalások folytak, az alsótáblát az administratori kérdés izgalmai tartották lázban és senki még csak szót sem emelt nem a főrendek kényelmessége, sem pedig a kötelező örökváltságnak ilyenén színleges elintézése ellen. Nyilván ekkor már közvéleménnyé vált az ellenzék körében, hogy az örökváltságot elintézni nem ennek az országgyűlésnek a dolga. Ezt látjuk Lónyay Menyhért naplójából is, aki január elején Szentkirályival az ez országgyűlésen múlhatatlanul bevégzendő tárgyakról beszélgetvén, feljegyzi ennek kijelentését, mely szerint „nem hiszi, hogy a jelen országgyűlés alatt e tárgy sikeresen megoldattassék; legfeljebb megközelíthető a materialék összeszedésével...”¹¹ Az ellenzéki sajtó nemkülönben viselkedett. A *Pesti Hírlap* minden megjegyzés nélkül közölte le az országgyűlési tárgyalásokat s közben Széchenyi közlekedési tervzetéről, a fiumei vasútról s hasonló egyéb kérdésekről cikkezett. Mintha mindenki megfeledkezett volna a nagy reform-országgyűlés gyakor fennen hirdetett nagy céljairól.

Ily körülmények közt alig keltett feltűnést, hogy a főrendi ellenzék még a rendek izenetének mérsékelt álláspontjára sem helyezkedett. Maga gróf Teleky László, az ellenzék vezérszónoka, szép beszédben elmondta mindazokat az érveket, amelyeket az alsótábla vitáiban is hallottunk. Ő is felidézte Galícia példáját, ő is állította, hogy amíg a meglévő viszonyok megmaradnak, „addig általánosan a néptől haza iránti szeretetet, alkotmány iránti buzgást kívánni lehetetlen”; ő is bizonygatta, hogy az állani nem érheti be a *laissez faire* elvével s segítségei kell nyújtania, stb. De viszont ő sem átallotta nyíltan kijelenteni, hogy „nem igen reményli, hogy ez országgyűlésen az örökváltság országosan létrejöhessen”. S ennek megfelelően erősebben hangsúlyozta a szabad egyezkedés lehetőségének biztosítását s ha érdemben fenn is tartotta határozati javaslatában a rendek izenetét, azt mégis a megelőző finánciális s egyéb intézkedések követelésével egészítette ki, vagyis azzal, ami a Vay-féle indítványnak volt lényege. Akaratlanul ő is azokhoz csatlakozott hát, akikről helyesen állapította meg Bónis Samu, „hogy az örökváltság ellen nyíltan fellépni nem mernek, hanem a kiviteli módokban akarják azt megbuktatni”.¹² S így törtenhetett, hogy maga az országos ellenzék vezére, gróf Batthyány

¹¹ Lónyay Menyhért naplója. *Budapesti Szemle*, 85. k. 1896. 348/49. 1.

¹² 69. ker. ü. márc. 6-án. *Pesti Hírlap*, 1051. sz. 1848 szám 12.

Lajos, sem emelt kifogást a Vay-féle indítvány ellen, mert azt egybehangzónak látta a Teleky-félével.

S így a főrendek február 12-iki üléséből kelt válaszi-zenet még az egyoldalú kényszerítés elvének utasításba adásához sem járult hozzá, ők ennek az elvnek csak felállítását is veszedelmesnek mondják, mert „könnyen oly vágyakat és reményeket ébreszthetne fel, melyeket a törvényhozás későbbben sem lenne képes kielégíteni”. A kiküldendő választmány ne foglalkozzék hát mással, mint az önkéntes megváltás akadályainak elhárításával; de „azon kérdésnek előleges fejtegetését, vajjon általános kényszerítő törvény elvben elfogadtassék-e, sem tanácsosnak, sem célszerűnek nem tartják”.¹³

A hosszú izenet többi pontját taglalnunk fölösleges. Egészben az — többrendbeli módosítás folytán — még Vay eredeti indítványánál is maradibb volt. Nyilvánvaló: ha egyszer az általános elvet elvetették, minden részletintézkedés, melyet nagy buzgalommal halmoztak össze, nem előmozdítása volt a reformnak, hanem gáncsvetés. S így — a szép szavak ellenére — elmondhatjuk az egészre, amit Teleky László egy részletre mondott: „Ahelyett hogy előre léptünk volna, hátra fogunk lépni.”¹⁴

Valóban ez történt. Mert ha már a rendek határozata messze elmaradt amögött, amit a reform legszerényebb hívei vártak és reméltek, s ezt a keveset is egy országos választmány és a jövő országgyűlés véletleneinek szolgáltatta ki, mire lehetett értékelni a főrendekét, amely valóban alig volt egyéb, mint az 1840:VII. tc. parafrázisa. Hét esztendei agitáció, hét esztendei küzdelem minden eredménye a szociális reform terén a házi adó elvi elfogadása lett volna tehát: erre zsugorodott össze 1848 márciusáig a nemzeti egyesítés nagyszerű eszméje.

Mert alig lehetett kétséges, hogy az alsótáblában nem volt meg a készség, hogy a szociális reformokért való harcot még ez országgyűlésen komolyan újra felvegye. Miként a rendek és a főrendek vonatkozó tárgyalásai közti időben, miként a főrendi tárgyalások közben: a főrendi határozat után is múltak a hetek és sem az országgyűlésen, sem az ellenzéki sajtóban szó sem esett róla. Senki meg sem említette az örökváltságot. Úgy látszhatott, mintha a jobbágyság volna az országnak utolsó és legkisebb problémája. Szó sem esett róla — március negyedikéig, addig a napig, amikor nem a rendek spontán

¹³ *Irományok*, 38. sz.

¹⁴ *Főrendi napló*, 283. 1.

reformakarata, hanem az európai forradalom rémülete kezdte diktálni az országgyűlés határozatait.

* * *

A magyar örökváltság márciusi története nemcsak a magyarországi osztályharcok történetének egyik legjellegzetesebb szakasza, hanem értékes adalék általában a társadalmi haladás és a forradalmak lélektanához is.

Senki sem akadhat, aki meghatottság és tisztelet nélkül nézze a negyvenes évek reformereinek törekvéseit és küzdelmeit. Közöttük is voltak, kiket igen közönséges emberi szenvedélyek és ösztönök hajtottak. Hiúság, versengés a hatalomért bármi áron és bármilyen eszközökkel — és bármily célokkal is, ha kellett —, kétségbeesett elszántság vagy könnyelműség akárhányat vitt az ellenzék soraiba. Rhetor és demagóg, népszónok és izgató fölös számmal akadt közöttük is s gróf Desseffy Aurél egykori bírálata a reformkorszak kritikus heteiben sem vesztette el érvényét. Akárhányat nem átgondolt és leszűrődött politikai és társadalmi képzetek, hanem határozatlan vágyak valami jobb iránt, a haza, a nemzet felemelése iránt vittek a politikai küzdőtérre s kérdéses, több jót műveltek-e jöszándékaikkal, mint amennyi bonyodalmat és fennakadást okoztak tudatlanságukkal és zavarosságukkal. Voltak, akiket éppen a reformmal ellenkező indítékok vezettek a reformerek közé, lelkük mélyén konzervatívokat, kik attól féltek, hogy ha távolmaradnak, akkor a radikálisok kerekednek felül, kiket a nemzeti hagyományok tisztelete nem fékez. Egészben az egész ellenzék úgy motívumaiban, mint céljaiban, mint harci módorában semmiképen sem volt egységes, egy vágytól, egy akarrattól hevített csapat.

De ha azt nézzük, hogy nagyjából mit akartak, hogyan küzdöttek programjukért és főként: milyen környezetben és milyen körülmények közt — lehetetlen tőlük az emberi szépség és nagyság jelzőit megtagadni. Nem egy volt, aki a korabeli műveltség teljes fegyvertárával felkészülten vállalkozott nemzetére vezetésére; nem egy, aki magát és nemzetét inagasztosította fel, amikor a legmagasabb emberi és társadalmi eszmények követésére képesnek és érettnak hirdette; nem egy, aki heroikus élet áldozatával volt kész megváltani hazája nagyságát. Valóban: nagy szellemi és erkölcsi értékek törtek érvényesülésre a magyar ellenzék küzdelmeiben.

Mégis, ha — mint eddig is tettük — az általános eszmék és az eszményi célkitűzések konkrét alkalmazásait nézzük a vajjúdó magyar társadalom egyes kérdéseire, ha a megvalósítás gyakorlati programjait és módjait elemezzük — csodálatos ellenmondások, tökéletlenségek, gyengeségek szakadékaira

bukkanunk, amelyek lépten-nyomon megakasztják szárnyaló lelkesedésünk lendületét.

Teljes borzalmas nagyságával mered elénk a lelki közeg-ellenállás nagy ősi valósága. Megjelenik előttünk az egész magyar társadalom, melyet ellentétes érdekek százfelé tagolnak, de minden széthúzó érdeknél, minden haragnál, minden gyűlöletnél, minden lenézésnél és minden szolgálai fenekedésnél százszor erősebben kapcsol össze egy nagy közös érzés: a meg-lévőhöz, a megszokotthoz, a bármilyen, de megállapodott rössz-hoz való ragaszkodás; az ösztönös és tudatos ragaszkodás ahhoz, amibe beleszülettek és belenőttek s az ösztönös félelem az újtól, a mástól, a szokatlantól. Mily könnyű volt fényesnél fényesebb érvekkel az észre appellálni, mily könnyű bebizonyítani nemesnek és polgárnak, úrnak és jobbágnak, udvarnak és népek a fennálló állapotok helytelenségét, károosságát, veszedelmességét; mily könnyű a helyébe teendő újnak hasznait, szépségeit, egyéni és nemzeti előnyeit levezetni. Végül csakugyan alig volt a kiváltságos nemzetben egy is, aki valamelyes változtatás és javítás szükségét el ne ismerte volna.

De valahányszor cselekvésre került a sor, mert megsűrűsödött a levegő és fenyegető villámok cikáztak, valahányszor levegőt és fényt adó új tisztások és új utak kellettek a régi intézmények rengetegében s kíméletlenül ki kellett jelölni a kivágásra megérett fákat — mily önkéntelen nagy ellenállás lett úrrá az egész társadalom fölött. Nemcsak azok kapaszkodtak meg görcsösen ősdi paragrafusaik szövevényében, akiknek a változás átmenetileg nem csupán kényelmetlenséget, hanem talán veszteséget is okozott volna; nem csak azok szegődtek hozzájuk minden kezdést és cselekvést letompító fásultságukkal és közönyükkel, akiknek veszteni valójuk nem volt, — hanem magukat az útmutatókat, az előretörekvőket, az úttörőket is mintha mindannyiszor félelem fogta volna el, félelem a maguk akaratától és bátorságától, a réginek sajnálata és bizalmatlanság az újjal szemben. Ha tenni kellett: felülkerekedett az ő keblükben is egész nagy erejével a hagyományos, a megszokott ösztönös szeretete s a régi lélek új küzdelemre kelt az ujjal. És bebizonyosodott, hogy minden érdekellentétnél és érdek-egységénél és a tudás és a nézetek közösségénél is erősebb szolidaritás kapcsait fűzi az emberek közt az érzésmód közössége. Százszor esett meg, hogy akik nyíltan s a legjobb hiszem-mel hirdettek harcot a régi ellen, öntudatlanul vagy s sinte alig titkolt örömmel fogadták a segítséget, amelyet egy-egy új konfliktusban a konzervatív nagy tömegelek hozott régi lelküknek; s az új vágyak, új akaratok, új kezdések fölött győzött a tömegelek konzerváló ereje.

A magyar reformerek kezdéseinek minden bátorsága, minden jószándék és minden erős akarat sem volt elég, hogy megtörje a nagy többség lelki közegellenállását. Erős külső hatás kellett, amely fenekestül felforgassa a tömeglélek mélységeit és új tömegérzések folyamait indítsa meg, amelyek egy irányban folynak az újítók érzéseivel; s ha csak pillanatra is, új érzelmi közösségbe olvassza a kezdeményezőket és a tömegeket, amelyben az új és a más fogékonyabb talajt találjon s maguk az újítók is ne veszítsék el meggyőződéseik bátorságát, amikor tette kerül a sor.

* * *

Maga a februári forradalom híre, bármennyire megrendítőleg csapott le az országgyűlés termeibe, még nem volt elég erős, hogy a szociális reform sarkkérdése számára a kellő lelki talajt megteremtse. Igaz, hogy Kossuth már február 29-én indítványozta az örökváltság ügyének újrafelvételét, de aligha a párisi események hatása alatt, amelyek híre csak aznap éjjel lett Bécsben (s talán Pozsonyban is) köztudomású, ő azzal indokolta, hogy a főrendek különben tárgy hiányában maradnak. Az ijedelem másnap, március elsején, tört ki Pozsonyban, s első kifejezése Balogh, győri konzervatív követ indítványa volt a nemzeti bank jegyeinek beváltása tárgyában. Kossuth az örökváltsági ügynek felvételét — mint maga monda — „örömet” alárendelte a győri indítványnak s így azt megemlítették ugyan a március 4-ediki feliratban, de érdemleges tárgyalására csak a 6-odiki kerületi ülésben került a sor.

Azt kellene hinnünk, hogy majd egy héttel a forradalom hírének vétele után s nemkülönben a bécsi, pesti és délnémet mozgalmak hatása alatt a nemzeti érdekegység eszméje új erőre kap s a teljes és haladéktalan jobbágyfelszabadítás magától értetődő követelménnyé válik. Annál inkább, mert hiszen láttuk, hogy Pozsonyban mindenkinek első gondolata a parasztlázadás volt, úgy hogy a teljes felszabadítást immár nemcsak a gazdasági haszon, a társadalmi igazságosság és a nemzeti egyesítés érdekei követelték, hanem a nemesség életének és vagyonának biztonsága is. Nem így történt!

Igaz, hogy Kossuth úgy állította be most a dolgot, mintha sem ő, sem a főrendi ellenzék vezérei nemcsak nem mondták, de soha nem is gondolták volna, hogy az örökváltság elintézését nem várják a jelen országgyűléstől. Mintha nem ő lett volna, aki elsőnek jelentetti ki nyíltan december 3-án, hogy „szívesen rááll ezúttal csak oly előleges lépésekre, melyek a jövő törvényhozást képessé tegyék a tárgy bevezetésére” — most a főrendeknek azt veti szemükre, hogy mivel nyíltan nem akarták megbuktatni az ügyet, oly nagy feneket kerítettek annak

s annyi inással kötötték össze, hogy ha az ő izenetükbe foglalt utasítással küldetnék ki az országos választmány, az örökváltásból ez országgyűlésen nem lenne semmi. Már pedig ő „öket e térre követni a közbejött nagy események előtt sem lett volna hajló, annyival kevésbbé most, midőn nem tudhatni, meddig lehet az időt használni”. Azt kívánta tehát, hogy minden további izengetés mellőzésével s minden további választmányi munkálkodás nélkül készíttessék el a törvény s küldessék át a főrendekhez.

Az események megérlelték tehát a jobbágyszabadítás sürgősségének érzését. De ugyan mit értettek a rendek március 6-án örök válságon, miről hitték, hogy elegendő lesz a parasztforradalom ébredő rémének elaltatására?

Ha a sürgősen készítendő törvénycikk azokat az alapelveket volt hivatva formába önteni, amelyeket a rendek december 20-adiki üzenete megállapított, akkor tulajdonképen mi történt volna?

Jobbágyszabadítás? Teljes és általános jogképesítés? A tulajdonnal nem bíró osztályok megszüntetése?

Nem.

Hisz a rendek izenete nem tartalmazott többet, mint a önkéntes megváltás feltétlen lehetőségét, ha a jobbágyszadság községe akarja, és képes földesurát a maga erejéből tökéletesen kármentesíteni.

A nyolc év előtti, de hatástalannak maradt 1840:VII. permisszív törvény ennél csak annyival adott kevesebbet, hogy nem kötelezte a földesurát a megváltás elfogadására; viszont megengedte az egyes jobbágnak is és nem kívánta az egész község többségének elhatározását.

A forradalmi napok országgyűlése visszatérhetett-e még arra az alapra, amelyre három hónappal azelőtt helyezkedett, beérhette-e azzal a minimummal, amely akkor is igen szerény kompromisszum volt a konzervatívok minden kényszerítéstől irtózó és a mindkét oldalú kényszerítést, „méltányos” kármentesítést és állami segítséget követelő szélső ellenzékiek álláspontja közt?

Szabad volt-e, okos volt-e mást indítványoznia és határoznia, mint amit utóbb mégis megcsinált, amit a pesti tizenkét pont úgy fogalmazott meg: „az úrbéri terhek megszüntetését”?

Az elvhűség, az államférfiul előrelátás és a közönséges emberi okosság ezt követelte volna. De nem ez történt.

Kossuth 1848 március 6-án a lényegben egy lépéssel sem ment túl a rendek december 20-adiki izenetén; sőt azt kell megállapítani, hogy még most is és újra bizonyos, mélyen az érdekbe vágó engedményeket tett a konzervatívoknak.

A talaj tehát még most sem volt kész a teljes megváltásra.

Az alapelvek, melyeket Kossuth a kerületi jegyzőnek (Szentkirályinak) utasításul kívánt adni, hogy reájok „48 óra alatt” testet és alakot öntsön, a következők voltak:

Szabad egyezkedés. Tehát nem kötelező megváltás.

A földdel való megváltás megengedése a közös legelőből. Tehát az egyenletesebb birtokmegosztás nagy szociális érdekének megtagadása.

A pénzbeli váltás bizonyos megkönnyítése: ha a jobbágy az evalvált tartozások tőkét egyszerűen akarja letenni, azt a földesúr felvenni tartozzék; ha ezt nem tudja tenni, akkor bizonyos évbért fizethessen s az úrbéri viszony ilyformán adóssági viszonyra változzék át. Tehát az állami segítség teljes kikapcsolása.

Országos evalváció, megyei választmányok által. Tehát nem független bíróság által.

A házatlan zsellérek váltásánélküli felszabadítása.

Ez volt az egyik radikális javaslat s ehhez járult a következő:

Hogy ne csak a szorosan vett úrbéri, hanem az egyéb szerződéses községek is megválthassák magukat. Vagyis a majorági jobbágyok, a kontraktuslisták is.

Mi volt ezekben az alapelvekben, amit a konzervatívok el nem fogadhattak volna! Hisz valamennyit elfogadták már egyszer — az utolsó kivételével — három hónappal azelőtt, sokkal kevésbé kényszerítő körülmények között.

Egyetlenegy ember akadt az egész követi táblán, aki Kossuth indítványát, nem kielégítőnek s küldői kívánságával meg nem egyezőnek jelentette ki: Madarász László.

Ő újra kifejtette, hogy a megváltás sikeréhez a státus segítése elengedhetlen; hogy csak pénzzel való megváltást szabad megengedni; hogy a megváltás összegét nem lehet teljesen a helyi szervekre bízni, hanem az országgyűlésnek kell maximumot és minimumot megállapítania; hogy az eljáró megyei választmány „a földesurak kifolyása s egy részrehajló hatalomnak emanatiója lenne” s ezért választott bíróságra van szükség; végül hogy a magát megváltott jobbágy a földesúri hatóság alól azonnal kivéttessék.

Madarász indítványai sem fejezték ki távolról sem a korszerű követelések maximumát; hisz messze elmaradtak a későbbi — két héttel későbbi! — törvény elvei mögött. De messze meghaladták az ellenzék többi szónokának radikalizmusát.

Kevesen szóltak s javításaik lényegtelen részletekre vonatkoztak. Pázmándy Dénes, a pesti nemzetgyűlés majdan való

elnöke, lelkesen ajánlotta a földdel való megváltást. Egyik a faizást, másik a regálékat kívánta belevonni az örökváltságba. Egyébként azonban a pesti indítványhoz csatlakoztak.

Lehet-e ily körülmények közt csodálni, hogy a konzervatív vezérek, Somssich, Babarczy és egyéb szónokaik nem átalították újra felvonultatni már ismert érveiket; s ha ugyan általában a törvényhozás gyorsított eljárása ellen kifogást nem tettek, az országos evalvációt és a szerződéses jobbágyok bevonását elleneztek?

Az országos becslést azért tartotta Somssich szükségtelennek, sőt igazságtalannak, mert helyenként idővel változnék a földek értéke, például vasútvonalak által „s hogy a levéltárba évek előtt letett evalváció legyen a későbbi váltság bázisa, ez igazságtalanság lenne a földesúrra nézve”. Ez a törvényhozó azt tartotta tehát igazságosnak, hogy a földesúr minden érdeme nélkül keletkezett értékemelkedést a jobbágy fizesse meg.

Kossuth fenntartotta indítványát, de két nagy engedménnyel.

Kihagyta a kuriális földeket! Pedig ő mondotta ugyanez ülés elején: „Éppen ez utóbbi szakasznak lenne legnagyobb értéke; általa egypár év alatt talán félmillió ember szabadabbá lehetne.”

És hozzájárult ahhoz, hogy az általános országos evalváció csak bizonyos időre állapíttassék meg, melyen túl új becslés legyen a megváltás alapja.

De kérjük: lehetett-e mást tennie, amikor magának az ellenzéknek egy része elfojtott haraggal kísérte a gyors átalakulást! Báró Podmaniczky Frigyes naiv emlékiratában, azt hisszük, híven tükröződik az ellenzék arisztokratikus tagjainak hangulata. Ott látjuk, hogy a március 5-iki, az örökváltságot is elhatározó konferencia határozatai ellen hogy fel voltak indulva nemcsak a konzervatívok, hanem — mondja — „a mi pártunk keretében [is] azok, akik Wenckheim Bélához állanak közel.¹⁵ Lehetett-e másként eljárni, amikor maga az ellenzék kijelölt képviselője az örökváltság kérdésében, Lónyay Gábor, meg most is úgy látta a dolgot s mint nagy vívmányt üdvözölte, hogy ha „nem adhatunk a hazának szabad polgárok millióit, adjunk legalább ezreket a legközelebbi jövőben”; s csak most jelentette ki a pesti indítványról: „Már ezáltal is eleget teszünk törvényhozói kötelességünknek”.

¹⁵ Podmaniczky Frigyes, *Naplótöredékek*. 2. k. Bp. 1888. 225. l.

Március 6-án így állott tehát az örökváltság ügye, az alsótábla kifejezett akarata szerint:

Készítendő volt 48 óra alatt törvénycikkely a szabad egyezkedés elvi alapján, a jobbágyközség többségének kívánságára a földesurat kötelezően, a földdel való megváltás engedélyével, de a pénzbeli megváltáshoz az állam közben jötte nélkül, időre szóló, országos, de megyei bizottságok által eszközölt beclés szerint.

Hasonlóan, ha ugyan inkább a demokratikusabb elemek szellemében, állapította meg a teendőket az ellenzéki sajtó. A *Pesti Hírlap* március 10-ediki számában vezércikkben foglalkozott a törvényhozás legsürgősebb feladataival, ezek közt, mint sürgős elintézésre várókkal: az adó és az örökváltság ügyével.

Az örökváltságot illetőleg hangoztatja az elvet, hogy azt a státusnak kellene eszközölnie. De minthogy ily finánciális műtétek a jelen európai viszonyok közt alig lehetségesek, a váltságot engedő törvényt kell a földesúrra kötelezővé tenni. Ki kell továbbá mondani, hogy a tartozások értéke kamatnak tekintetik, mely 6%-kal tőkésítve adná a váltsági összeget. A beclést pártatlan bizottságra kell bízni, stb.

A lényeg itt is ugyanaz: engedélyező törvény egyoldalú kötelezéssel s állami segítség nélkül. Kemény Zsigmond lapja azzal zárja, cikkét: „Ekkép tisztába lehetne hozni az adót és örökváltságot, melyeknek végelintézése többé nem mellőzhető, hacsak számíthat!an veszélyeknek nem akarjuk magunkat kitenni.”

Tehát a doktrinerek is végelintézésnek tekintették ezt a módot.

Pozsonyban pedig, az országgyűlésen, március 6-odiktól 15-ödikéig az ügy látszólag szóba nem került többé.

Csak 15-én, a felirati javaslat elfogadása és az általános teherviselés kijelentése után indítványozta Szentkirályi, március 6-án az örökváltsági törvénynek 48 óra alatt való megszerkesztésével megbízott kerületi jegyző, hogy „az úrbéri viszonyok törvény általi elintézése után, a földesurak kártalanítását a státus vállalja magára”.

„Közhelyesléssel elfogadtattott.”¹⁶

Mi történt? 6-ikáig és 6-ikától 14-ikéig szabad egyezkedés, földdel való megváltás vagy adóssági viszony! Ez is „nem milliók, hanem ezerek” számára. Most meg hirtelen állami kártalanítás!

S mi történt aztán, hogy 18-án, egyetlen napon, délutáni 1,

¹⁶ *Pesti Hírlap*, 2. sz. 1848 márc. 18.

4^{1/2} 5^{1/2}, 8 és 9 órakor vegyesen és párhuzamosan tartott alsó- és felsőtáblai kerületi és országos ülésekben az úrbéri viszonyok több törvénycikkben oly „elintézést” nyertek, amilyet addig az országgyűlésen a legszélső ellenzéki sem követelt soha!

Az 1848:IX. tc. nyíltan és minden fenntartás nélkül elrendeli, hogy „az úrbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok (robot), dézma és pénzbeli fizetések ... örökösen megszüntetnek”.

Ugyané törvénycikk 1. §-a „a magánföldesurak kármentesítését a nemzeti közbecsület védpaizsa alá helyezi”.

4. §-a megszünteti az úriszékot.

A XII. te a megszüntetett úrbéri javadalmakat államadósággá változtatja s az országos becslést elrendeli.

A XIII. tc. megszünteti a papi tizedet.

Mindez egyetlen napnak a műve! Az általános és kötelező örökváltság állami kártalanítással és a papi tized megszüntetése — szóval oly terjedelmű jobbágyszabadság, amilyenről 1848 március 14-éig az *Antiúrbérváltság* szerzőjén és Táncsicson kívül senki nyilvánosan még csak szót sem ejtett.

Hogyan történt ez? Hisz a párisi forradalom szele már március elsején megindította volt a megrekedt reformmozgalmat, de az örökváltság kérdésében március 6-án sem hajtott a lényegében tovább, mint annak idején, december 20-án. S azután 15-éig az úrbériség szóba sem került az országgyűlésen! Mi történt ezenközben!

Történetírásunk teljesen figyelmen kívül hagyja a kérdés kifejlődésének ezt a döntő szakaszát, vagy az „áldozatkészség” és „nagylelkűség” szép szövegeivel siklik el fölötte. Vagy egyáltalán észre sem vette a hirtelen és teljesen átmenetnélküli elvi változást, mely március 14-ike és 15-ike közt végbement, vagy észre sem jut kutatni, miért a hirtelen áldozatkészség valamiért, ami sem decemberben, sem februárban, sem március 6-án sem többségnek, sem kisebbségnek, sem a konzervatívoknak, de a reformereknek sem jutott eszükbe.

A forradalom történetírója, Horváth Mihály egyáltalán nem veszi észre a korábbi határozatok és a márciusi törvények rendelkezései közti alapvető elvi eltérést. A jobbágyszabadság történetírója, Acsády Ignác pedig úgy látja a dolgot, hogy február végén, amikor a francia forradalom már kitört, de híre még nem érkezett meg, „a kormánypártnak legfelvilágosultabb elemei is elleneztek a jobbágyszabadságot s csak valami megkésett félrendszabállyal óhajtottak port hinteni a tömegek szemébe, mi épp oly hatástalan maradt volna, mint az önkéntes örökváltság”. S hozzáteszi: „Sőt még a február 24-iki forrada-

lom első rémhíre sem ábrándította ki őket.”¹⁷

Az igazság azonban az, hogy a forradalom előtt nem csupán a kormánypárt legfelvilágosultabb elemei, hanem maga az ellenzék nagy többsége is az önkéntes örökváltás „félrendszebályát” akarta s egyformán ezt akarta még a februári forradalom rémhíre után is.

Számunkra nyilvánvaló, a március 6-iki önkéntes örökváltásból miért lett 15-ére jobbágyfelszabadítás.

Azért, mert 13-án kitört a bécsi forradalom s a pesti mozgalmak híre parasztforradalomná nőtt útközben.

Azért, mert a tömegek megmozdulásának hírére mindenki egyszerre átlátta, hogy a törvényhozás radikalizmusa az egyetlen eszköz, hogy az utca és a tömegek radikalizmusa el ne seperje. Megmondta Kossuth: „Hogy a gyepelő kezeink közt maradjon”, meg kell csinálni a törvényes forradalmat, „mielőtt a bécsi események híre elterjed”.

Azért, mert mindenki előre látta, hogy ha a törvényhozás nem teszi meg, a parasztság szünteti meg az úrbériséget. Amit sejtet számunkra a csak előző nap kinevezett miniszterelnök, aki látván, hogy vita indul meg Szentkirályi javaslatai felett, „bocsánatot kérve, hogy az eddig fennállott formák mellőzésével felszólal, intette a rendeket, hogy a törvényjavaslat részletes taglalását továbbra halasztván, mindenekelőtt a nyilatkozat halaszthatatlan ügyét vigyék keresztül az országos ülésen, mert minden pillanatnyi késedelem veszélyes lehet”.¹⁸ S ami, hogy „az ország több részében” „tettleg” megtörtént, a főrendek 52. ülésükben maguk is kijelentették.

S mert senki sem kételkedett abban, hogy ha a parasztság maga dekretálja az úrbériség megszüntetését, sem váltságról, sem örökváltásról, sem „tökéletes”, sem „méltányos” kártalanításról nem lehet szó, azért lett egyszerre az állami kármentesítés, melyet 14-ikéig lehetetlennek tartottak, az egész országgyűlés, és leginkább a legkonzervatívabbak, egyhangú jelszava.

¹⁷ *A magyar jobbágyság története.* Bpest, 1906. 499. 1.

¹⁸ 78. ker. ü. márc. 18-án, déli 1 órakor. *Pesti Hírlap*, 6. sz. 1848. márc. 22.